

ה. מעמדו של התלמוד הירושלמי בפסיקת ההלכה

הפעם מבקש אני לדון במעמדו של המובא בתלמוד הירושלמי בקביעת הפסיקה, הלכה למעשה.

כידוע, במקום שישנה מחלוקת מפורשת בין התלמוד הירושלמי לבין התלמוד הבבלי, נקבעה ההלכה על פי האמור בבבלי. וכבר ניסח זאת הרי"ף בצורה מפורשת בהלכותיו, בסוף מסכת עירובין:

וחיזין למקצת רבואתא דסבירא להו כעולא וסמכי אנמרא דבני מערבא¹, דגרסינן התם במסכת יום טוב... ואנן לא סבירא לן הכי, דכיון דסוגיין דגמרא דילן להיתרא, לא איכפת לן במאי דאסרי בגמרא דבני מערבא, דעל גמרא דילן סמכינן, דבתרא הוא, ואינהו הוי בקיאי בגמרא דבני מערבא ספי מינן², ואי לאו דקים להו דהאי מימרא דבני מערבא לאו דסמכא הוא, לא קא שרו ליה אינהו.

נימוקו של הרי"ף כאן לכך שיש לפסוק כתלמוד הבבלי במקרה של מחלוקת בין שני התלמודים, נובע בעצם מכלל הפסיקה: '**הלכתא כבתראי**'. נקודת המוצא של כלל זה הוא כי דברי האחרונים אינם נובעים מאי-ידיעת דברי קודמיהם - אילו כך היה הדבר היינו צריכים להכריע בכל מקרה דבריו של מי מסתברים יותר. ההפך מזה הוא הנכון: "האחרונים ידעו סברת (צ"ל דברי?) הראשונים וסברתם, והכריעו בין אלו הסברות, ועמדו על עיקרו של דבר"³.

1. אצל הרי"ף, ואצל הגאונים שקדמוהו, מכונה התלמוד הירושלמי: 'גמרא דבני מערבא'.
2. דברי הרי"ף כאן כאילו אמוראי בבל הכירו את התלמוד הירושלמי טעונים דיון בפני עצמו. וראה מה שכתבתי על עניין זה במדור 'במערבא אמרי', **המאיר לארץ**, שבט התשס"א (42), הערה 4.
3. רא"ש, סנהדרין פרק ד סימן ו; וראה גם **אנציקלופדיה תלמודית**, ערך 'הלכה כבתראי'. כותב הערך רואה את דברי הרי"ף הנ"ל כביטוי של כלל הפסיקה: 'הלכה כבתראי'. יחד עם זאת דומה כי ראוי לשים לב ללשון הרי"ף. מדבריו יוצא שאין לראות בדברי הבבלי הכרעה בתחום **הסברה** הנכונה, אלא הכרעה בתחום **המסורת** המדויקת והנכונה של הדברים. לדברי הרי"ף, לדעת בעל הסוגיה בבבלי, דברי הירושלמי - **המוכרים לו**, והוא חלוק עליהם - אינם נובעים **מסברה** שאינה מקובלת עליו אלא **ממסורת** משובשת

ההכרעה של הר"ף לפסוק כתלמוד הבבלי תקפה, כאשר יש מחלוקת בין התלמודים. כאשר מחלוקת אינה מפורשת, יש בהחלט להתחשב באמור בתלמוד הירושלמי לעניין פסיקת ההלכה.

להלן לקט מדברי הפוסקים המתייחסים לעניין זה⁴:

כל מה שנמצא בירושלמי ואין חולק עליו בתלמוד בבלי, או שאינו אלא ביאור ופירוש, סומכים עליו, שאינו גרוע מפירוש הראשונים⁵... כל דבר הנוכר בתלמוד הבבלי וסובל שני פירושים, ויתברר האחד עפ"י הירושלמי, ממנו לא תזוע⁶:

בכל מקום שאנו יכולים לפרש באופן שאין הירושלמי חולק על הבבלי. עדיף. אף על פי שהפירוש יהיה דרוק קצת⁷:

כל טעדיקי (=תחבולה) שאפשר לעשות שלא תהא מחלוקת בין הירושלמי להבבלי עושים⁸:

ואפילו שאנו רואים שהולקים. והלכה כהבבלי, מכל מקום כמה שאנו יכולים להשוותם, יש להשוות⁹:

וכבר אמרו חז"ל (! ע"ם): בכל מקום הלכה כירושלמי חוץ במקום שהבבלי חולק עליו בפירוש¹⁰.

עניין המחייב דיון בפני עצמו הוא מעמדו של התלמוד הירושלמי בפסיקת הרמב"ם. מכמה מקומות מוכח שהרמב"ם פוסק כירושלמי, אף בניגוד מפורש למה שמוזב בבבלי. וכתב על כך מהר"ק:

הוא דבר ידוע, שרבינו משה הגיל לפסוק על פי הירושלמי יותר מכל הפוסקים הידועים אצלו, ואפילו במקום שאין תלמודנו מוכיח כדברי הירושלמי, לפעמים יפסוק כמותו, היבא שתלמודנו מעמיד משנה או ברייתא בשינויא דחיקה, והירושלמי מפרשה כפשטה, תופס לו שימת הירושלמי¹¹.

לעניין זה ראוי להזכיר את אשר לא ידוע כל כך, כי הרמב"ם כתב

בלתי מוסמכת. לעומת בעל הסוגיה בירושלמי, הוא - בעל הסוגיה בבבלי - מביא לידי ביטוי את המסורת המדויקת והנכונה.

4. ראה ערך 'הלכה', אנציקלופדיה תלמודית, כרך ט, עמ' רנא.

5. אלה הם דברי רב האי גאון המובאים בספר האשכול, חלק ג, עמ' 49.

6. זוהי המסקנה בשו"ת הרמ"ע - ר' מנחם עזריה די פאנו ממנטובה, איטליה, המאה השש-עשרה, סימן נט.

7. ר' יוסף קארו, כסף משנה, הלכות גירושין, פרק יג הלכה יח.

8. כסף משנה, הלכות נדרים, פרק ט הלכה ח.

9. תוספות, יומא פז ע"ב, ד"ה והאמר.

10. ר' דוד פרנקל, בעל פירוש קרבן העדה לירושלמי, בהקדמה לפירושו ('הקדמה ראשונה') המובאת לפני פירושו למסכת שבת.

11. בשורש קי (מהרי"ק הוא מורנו הדב יוסף קולון, שחי באיטליה במאה החמש-עשרה).

חיבור בשם 'הלכות הירושלמי', מעין מה שעשה הר"ף על הבבלי¹²; עובדה זאת מוכיחה שהוא רואה בנאמר בתלמוד הירושלמי מקור חשוב להתייחסות¹³. יחד עם זאת ראוי להזכיר את דבריו במבוא לספרו 'משנה תורה':

נמצא רבינא ורב אשי וחבריהם סוף גדולי ישראל המעתיקים תורה שבעל פה, ושגזרו גזרות והתקינו תקנות והנהיגו מנהגות ופשטה גזירתם ותקנתם ומנהגותם בכל ישראל בכל מקומות מושבותם.

להלן נביא דוגמאות אחדות לפסיקה המבוססת על הנאמר בתלמוד הירושלמי, או לפחות מושפעת מן הנאמר בתלמוד זה.

1. עמידה בשעת קריאת שמע שחרית

שנינו בירושלמי ברכות, פרק ב הל' ב, (ד ע"א):

ר' חונה, ר' אורי, רב יוסף, רב יהודה בשם שמואל:
צריך לקבל עליו מלכות שמים מעומד.

- מה? אם היה יושב, עומד?!

('אדרבה, יותר אדם מכון מיושב מבעומד' - פירוש מבעל ספר חרדים)

- לא, אם היה מהלך - עומד.

והנה בתלמוד הבבלי, ברכות יג ע"ב שנינו:

אמר רב נתן בר מר עוקבא, אמר רב יהודה: 'על לבבך' בעמידה.

- 'על לבבך' סלקא דעתך?! אלא אימא: עד 'על לבבך' בעמידה, מכאן ואילך

לא. ור' יוחנן אמר: כל הפרשה כולה בעמידה. ואודא ר' יוחנן למעמיה, דאמר

רבה בר בר חנה א"ר יוחנן: הלכה כר' אחא שאמר משום ר' יהודה (=שצריך

מונה בקריאת כל הפרק הראשון).

מסתיימת דברי הבבלי עולה לכאורה שגם מי שהיה יושב לפני קריאת שמע, צריך לקום ולקרוא בעמידה - עד 'על לבבך' לשיטת ר' יהודה, ולשיטת ר' יוחנן עד סוף הפרשה הראשונה. כך עולה מהבבלי, אלא שהראשונים הביאו כאן את דברי הירושלמי המצמצם את הצורך לקרוא מעומד רק למי שהיה מהלך¹⁴, וכך נפסק הלכה למעשה¹⁵.

12. הרמב"ם הזכיר את חיבורו זה בפירוש המשניות, מסכת תמיד, פרק ה משנה א; שרידים מחיבור זה שנתגלו, יצאו לאור ע"י פרופ' שאול ליברמן, ניו יורק תש"ח (הספר הופיע מחדש, ניו יורק וירושלים תשנ"ה).

13. וראה עוד לעניין זה בהרחבה: אביעד הכהן, הרמב"ם והתלמוד הירושלמי, עבודת גמר לתואר M.A., הפקולטה למשפטים, האוניברסיטה העברית, ירושלים תשנ"ג.

14. ראה ר"ף, רא"ש ותוספות על אתר.

זוהי דוגמה של פסיקה לפי הירושלמי, על אף שמסתימת דברי הבלבי ניתן היה להגיע למסקנה אחרת.

2. האם מועילה כוונה מראש כדי להיפטר מחובת זימון?

הרב משה פיינשטיין זצ"ל נשאל "בדבר אלו שאין יכולין לחכות בסעודת החופה עד אחר שיברכו ברכת המזון ושבע ברכות, אם יש עצה שיהיו רשאים ללכת בלא הז' ברכות"¹⁶.

בתשובתו הציע הרב פיינשטיין:

דאלו הרוצים שלא לחכות עד גמר הסעודה וז' ברכות יאמרו בפירוש קודם שישבו לאכול. שאין מתכוונים להצטרך לקביעות עם שאר המסובין, שאו. אף שישבין בשולחן אחד. לא מתחייב בזימון.

הרב פיינשטיין מביא ראיה לאפשרות כזו להיפטר מחובת זימון, מדברי הרמ"א, או"ח, סימן קצג סעיף ג:

המנהג שלא לזמן בבית עכו"ם, ונראה לי המעם משום דלא יוכלו לקבוע עצמן בבית עכו"ם משום יראת העכו"ם, הוי כאילו אכלו בלא קבע, ועוד ריש לחוש לסכנה אם ישנו בנוסח הברכה, ולא יאמרו 'הרחמן הוא יברך בעל הבית הזה', לכן מתחילה לא קבעו עצמן רק לברך כל אחד לבדו.

מדברים אלה הסיק הרב פיינשטיין:

אלמא דלא מהני קביעות אכילה אלא שהוא גם לברך יחד, אבל כשפירשו שאין קביעותן לענין האכילה לברך יחד אלא כל אחד לבדו - לא מחייב קביעות זו בזימון.

בהמשך דבריו עבר הרב לדיון במקורות הדברים בתלמוד:

איברא דלא ידוע לי בעניותי מקור להרמ"א מהגמרא, ראולי סגי בקביעות אכילה לבר [כדי להתחייב בזימון], ולא יועיל מה שיפרשו שאין רוצים להצטרף לברך יחד.

וכאן בא הרב פיינשטיין והציע מקור בירושלמי אשר יכול לשמש בסיס לפסק הרמ"א:

ואולי הוא מסביר; דכמו שמעיל כוונה להצטרף, אף שהם בעצם שתי חבורות, שרין זה הוא בירושלמי, דצריך שנכנסו מתחילה על דעת

15. רמב"ם, הלכות קריאת שמע, פרק ב הלכה ג; שולחן ערוך, או"ח סימן סג סעיף ג.

16. אגרות משה, או"ח חלק א, סימן נו.

להצטרף...¹⁷ לכן מסתבר לרמ"א דמועיל כוונה גם להיפוך, דאף שהם בשולחן אחד, אם נתכוונו בפירוש שלא להצטרף - לא יצטרפו.

וסיכם הרב פיינשטיין: "ויש לסמוך על זה למעשה לעניות דעתי כשיש לו צורך והכרח לצאת מחמת שמאחרין טובא, והוא צריך להשכים...".

הרי לפנינו דבריו של אחד מגדולי הפוסקים בזמננו, הסומך בעקיפין את פסק ההלכה אשר פסק, על דברי הירושלמי¹⁸.

3. דין פורים בערים מוקפות חומה, כאשר טו באדר חל להיות בשבת

פסק מרן בשולחן ערוך (או"ח, סימן תרפח סעיף ו):

יום חמשה עשר שחל להיות בשבת, אין קורין את המגילה בשבת, אלא מקדימים לקרותה בערב שבת, וגוברים מעות מתנות עניים ומחלקים אותם בו כיום, ובוים שבת אין מציאין שני ספרים ובשני קורין זיבא עמלק, ואומרים 'על הגסים', ואין עושין סעודת פורים עד יום אחד בשבת.

הוא מה שקרוי במקומותינו 'פורים משולש' וכך נהגנו השנה - שנת התשס"א. ידועה המניעה ההלכתית לקרוא במגילה בשבת ('שמא יעבירנו ד' אמות ברשות הרבים'), אך מה מונע מלקיים סעודת פורים בשבת? והנה, מצינו לעניין זה התייחסות בירושלמי למסכת מגילה פרק א, הלכה ד, (ע"ב):

סעודת ראש חודש וסעודת פורים (=כאשר ראש חודש או פורים חלו בשבת) מאחרין (ואוכלין אותו באחד בשבת' - קרבן העדה) ולא מקדימין.

ר' ועירא בעא קומי ר' אבהו:

ויעשו אותן בשבת!?

אמר לו: 'לעשות אותם ימי משתה ושמחה' (אסתר ט כב) -

17. הרב פיינשטיין התייחס כאן למובא בירושלמי ברכות פרק ז הלכה ה, (י ע"ג): 'אמר ר' יוחנן, והן (=והוא) שנכנסו משעה ראשונה על מנת כן. הכוונה היא שלדעת ר' יוחנן שתי חבורות האוכלות בשני בתים ומקצתם רואים אלו את אלו, מצטרפים לכלל חבורה אחת, רק אם משעה ראשונה הייתה להם כוונה להצטרף.

18. לעצם הדברים, הראיה קצת קשה. דברי ר' יוחנן מתייחסים לסיטואציה של שתי חבורות האוכלות בשתי בתים נפרדים. מצד הסיטואציה אין כאן מצב ברור של חיוב זימון, וכאן קבע ר' יוחנן שצריך כוונה (ודי בכוונה) כדי ליצור מסגרת של חיוב זימון; אך כאשר אנשים אוכלים יחד בחבורה אחת, וחיוב הזימון נוצר מעצמו, מי אומר שדי בכוונה כדי למנוע את תחולת החיוב? אולי החיוב הוא כה חזק, ולא ניתן למנוע את תחולת החיוב, אף ע"י הצהרה מראש שמתיישבים לאכול יחד, על מנת שלא להצטרף לברך יחד. ונראה שגם הרב פיינשטיין חש שהראיה אינה מוחלטת, ולכן קבע שיש לסמוך על פסיקתו למעשה רק "כשיש לו צורך והכרח לצאת מחמת שמאחרין טובא...".

את ששמחתו תלויה בכ"ד
יצא זה (שבת, שאין צריך קידוש בית דין ואין ניכר שקובעין אותה לשמחה, שבלאו הכי
יום שמחה הוא' - קרבן העדה),
ששמחתו תלויה בידי שמים.

מתברר שפסק מרן ב"שולחן ערוך" בדבר סעודת פורים ביום א'
מבוסס על דברי הירושלמי האלה. אלא שלא הכל הסכימו לכך. בפירושו
בית חדש לספר הטורים, כותב ר' יואל סירקיש:

ור' לוי בן חביב¹⁹ (תשובות מהרלב"ח סימן רלב), האריך בראיות [מהבבלי]
שהסעודה היא בשבת, ועשה כן מעשה בירושלים, וגם משלוח מנות
בשבת, כי המנות הן מהסעודה.

והוסיף ר' אברהם אבלי סג"ל, בפירושו מגן אברהם על השולחן ערוך:

ור' דוד בן זמרא²⁰ (תשובות רדב"ז הלך א סימן קמו) פסק בשלחן ערוך, וכן
נראה לי, בראיות דרלב"ח [מהבבלי] אינן ראיות, וגם אין בנו כח לחלוק על
הירושלמי.

לסיכום, דומה כי רשאים אנו לראות את דבריו האחרונים של בעל
מגן אברהם כקביעה כללית: 'אין בנו כח לחלוק על הירושלמי', אלא אם
כן הבבלי חולק עליהם בפירוש; אך אם עניין מסוים הוזכר בירושלמי
בפירוש, ובבבלי לא הוצגה בפירוש עמדה הנוגדת לו, אלא שהיא עולה
רק מדיוק בדברי הבבלי - במקרה שכזה, 'אין בנו כח לחלוק על
הירושלמי'.

19. ר' לוי בן חביב (1484 ספרד - 1545 ירושלים), בן דור גירוש ספרד; משנת
1525 עד לפטירתו היה רבה של ירושלים. עיקר פרסומו של הרלב"ח בא לו
בשל התנגדותו לחידוש הסמיכה שנעשה בצפת ע"י ר' יעקב בירב בשנת
1538.

20. ר' דוד בן זמרא (1479 ספרד - 1573 ירושלים), אף הוא בן דור גירוש ספרד.
היה רבה של מצרים משך כ-40 שנה. רדב"ז התפרסם בתשובותיו בהלכה.
שבעת החלקים של תשובות הרדב"ז כוללים יותר מ-2000 תשובות.